

СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ ХРИСТИЯНСЬКОЇ СИМВОЛІКИ

Іван ОСТАЩУК

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника (Україна,
Івано-Франківськ)

Символіка – один із найважливіших атрибутів релігії. Окремі групи християнської символіки можна розглядати як автономні структури, що вписуються в більш складні релігійні комунікативні моделі. Для прикладу наведемо акватичну, рослинну, просторову, бестіарну й інші символіки, що вписуються в християнську картину світу, як систему опрацьованих концептів, акумульованих у ритуально-обрядовій, етно-конфесійній, культурно-мистецькій практиці на основі теологічного опрацювання та церковного передання.

У нашій статті за мету ставимо розкриття системних зв'язків християнської символіки. Це вимагає проаналізувати такі основні завдання: подати методологічний інструментарій аналізу груп релігійної символіки; проаналізувати окремі символічні групи; довести значимість структурно-семіотичного аналізу символізму в релігієзнавстві.

Для розв'язання мети і завдань використаємо структуралістську, герменевтичну й семіотичну методологію, а також опиратимемось на праці таких дослідників: М. Бахтін, Н. Болдирев, Г.-Г. Гадамер, М. Дюлей, У. Еко, М. Еліаде, Ю. Лотман, О. Потебня, Н. П'єге-Гро та ін.

Ідея структуралістського аналізу не приймає принципу механічного перелічення певних ознак, а розглядає окремий твір, текст як систему, структуру, модель зв'язків, де „кожна структура – органічна єдність елементів, побудованих за даним системним принципом, - у свою чергу, лише елемент більш складної структурної єдності, а її власні елементи – кожен окремо – можуть розглядатися як самостійні структури”⁵⁸.

Готовність реципієнта сприймати інформацію, часто імпліцитно закодовану, є важливою умовою генези самих моделей породження

⁵⁸ ЛОТМАН Ю. М. 1997. *О русской литературе* / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург : „Искусство-СПБ“, 1997, s. 759.

текстів. У сучасній науці використовується поняття „відкритого твору“, запроваджене У. Еко, який відзначив, що „кожний твір мистецтва, навіть якщо його створила експліцитна поетика необхідності, ефективно відкритий для віртуально необмеженої серії можливих прочитань, кожне з яких спричиняється до того, що твір набуває нової життєздатності”⁵⁹.

У. Еко, дискутуючи зі структуралістським поглядом К. Леві-Стросса про „твердість кристала“ творів мистецтва, що унеможливорює виведення поняття „відкритого твору“, стверджує наступне: „Саме існування текстів, які адресат може не тільки вільно інтерпретувати, а й бути їхнім співтворцем – бо ж „оригінальний“ текст становить собою гнучкий тип, який може легітимно реалізуватися в багатьох окремих зразках [...]. Відкритий текст не можна було б описати як комунікативну стратегію, якби роль його адресата [...] не передбачили в момент його породження як тексту. Відкритий текст – це першорядний приклад синтактико-семантико-прагматичного прийому, передбачуваність інтерпретації якого є частиною його генеративного процесу”⁶⁰.

Символи володіють здатністю зберігати протягом своєї історії функціонування концептуальну основу у внутрішній формі, імплікація котрої дозволяє дешифрувати його згорнутий мікроконтекст.

Тлумачення відповідної інтертекстуальної релігійної символічної структури виступає необхідною умовою розуміння інформації, яка передається крізь багатокультурний континуум християнської керигми, наповненої численними інкультураційними конотаціями, що становить можливість реципієнтові „заблукати” в гіперінтерпретації. Індивідуально забарвлена плюралістичність підходів до тлумачення не має бути вихідною парадигмою в дешифруванні традиційних сакральних символічних текстів: інтерпретація інтертексту залежить не від ерудованості читача „(можемо узагальнити – реципієнта будь-якого культурного тексту – І. О.), а від смислової стратегії самого письма: деякі твори, поєднуючи у собі маскування та невідворотне викриття, вимагають від читача дешифрування інтертексту як умови тлумачення його

⁵⁹ ЕКО У. РОЛЬ ЧИТАЧА. 2004 . *Дослідження з семіотики текстів* / У. Еко ; [пер. з англ. М. Гірняк]. – Львів : Літопис, 2004. s.102.

⁶⁰ Pozri tamže s. 23.

прихованого смислу. Є й такі форми <...>, котрі спонукають читача використовувати не тільки свою пам'ять та знання, але передусім вміння надати закінченого смислу вирваному з контексту фрагменту"⁶¹.

Це особливо важливо в інтерпретації релігійних сакральних текстів, котрі характеризуються значною мірою традиційним денотативним змістом, котрий належить не тільки до звичного соціокультурного функціонування, але й до сфери раціонально усталеної теології чи живого традиційно-богословського містичного спілкування з трансцендентним. Тому „інтертекстуальність є вираженням турботи про підтримання традиції та збереження пам'яті про минуле, вираженням прагнення протистояти спробам відірватися від минулого, приховати його або перетворити на традицію"⁶².

Висловлюємо переконання, що структурні поєднання символів будуються на основі принципу поліфонічності, яке запровадив у світову гуманітарну науку М. Бахтін, згідно котрого функціонує „множинність самостійних і незлитих голосів та свідомостей, справжня поліфонія повноцінних голосів"⁶³.

Доречним є використання поліфонічності сакрально-символічних структур, у яких співфункціонують автономні „голоси“ окремих сегментів загального семіотичного текстового цілого. Адже діалогічність є органічною й невід'ємною ознакою релігійних символічних систем у широкому комунікативному контексті.

В інтерпретаційних процедурах символічних сакральних (релігійних) систем не можливо обійтися без діалогічної включеності самого реціпієнта. Г.-Г. Гадамер виділив таку особливість герменевтичного методу: „Єдність твору базується саме на герменевтичній ідентичності. Як розуміючий, я повинен ідентифікувати. Адже там було щось, про що я роздумував, що я „розумів“. Я ототожнюю щось із тим, що було чи є, і

⁶¹ *Преображение личности, приоритетов, молитвы* - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://slovosnami.narod.ru>, s. 138.

⁶² Pozri tamže, s. 142.

⁶³ БАХТИН М. М. 1994. *Работы 1920-х годов* / Михаил Михайлович Бахтин. – К. : Next, 1994, s. 6.

тільки ця ідентичність складає смисл твору”⁶⁴.

Окремим важливим є питання діалектики форми й змісту у структурі символу. На наш погляд, це питання піддається розкриттю у світлі психолінгвістичної теорії О. Потебні, який у праці „Думка і мова” (1862) у структурі поетичного твору (за аналогією до слова загалом) виділив такі елементи: „зміст (або ідея), що відповідає чуттєвому образу або розвинутому з нього поняттю; внутрішня форма, образ, який вказує на цей зміст, що відповідає уявленню (котре теж має значення тільки як символ, натяк на відому сукупність чуттєвих сприйняття, або на поняття), і, врешті, зовнішня форма, в якій об’єктивується художній образ”⁶⁵.

У структурі символу виділяються три означені структурні елементи: релігійний концептуальний зміст певного сакрального символу; смислове ядро, яке стає основою найменування чи відповідного формотворчого вираження; сама зовнішня форма, яка різниться в залежності від відповідної християнської традиції, культурно-історичної епохи чи прагматичного призначення.

Проаналізуємо багатовекторну, з першого погляду, ширину інтерпретацій християнської символіки Святого Духа, котра спрямована на представлення його теофанної місії.

На етимологічному рівні українське слово „дух” спільноспоріднене зі старослов’янським „духати”, тобто „віяти”, з котрого маємо російське „воздух” - „повітря”. Коли ведемо мову про дух, то на асоціативному рівні зринають образи чогось нематеріального, невловимого, наче газ, того, що неможливо охопити людським помислом, чим не можемо володіти і що не належить до обмеженості реального світу.

На сторінках Святого Письма зустрічаємо слово „Дух” (з великої літери), котре наділяється іншими сакрально-символічними конотаціями.

Старогрецька версія Старого Заповіту (Септуагінта), як і Новий Заповіт, використовують для окреслення Святого Духа слово „*рнеума*”, котре означає „енергію, властиву повітрю в рухові”. Відповідно, „*рнеума*”

⁶⁴ ГАДАМЕР Г.-Г. 1991. *Актуальность прекрасного* / Пер. с нем. / Г.-Г. Гадамер. – М.: Искусство, 1991. – 367 с. – (Серия „История эстетики в памятниках и документах”), s. 291.

⁶⁵ ПОТЕБНЯ А. А. 1905. *Из записок о теории словесности: Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэтическое и мифическое. Приложения* / А. А. Потебня. – Харьков, 1905, s.22.

є вітром, віддихом. Святий Дух – це третя іпостась Пресвятої Трійці. Багаточисленні вияви Святого Духа згадуються в Діяннях апостолів, де зцілення, пророцтво, вигання демонів (екзорцизм), глосолалія пов'язуються саме з Його діяльністю. Християнські автори вважають, що різні згадки Духа Ягве у Старому Заповіті провіщали доктрину Святого Духа. Староєврейська лексема „руах“ (зазвичай перекладається як „дух“) часто зустрічається в текстах у значенні вільної діяльності Бога як у творінні, так і в надиханні нового життя у сотворене, особливо у зв'язку з пророцтвами або очікуваннями приходу Месії. Визнання, за яким Святий Дух є окремою божественною Сутністю (персоною), рівною за своєю природою Отцю і Сину, було прийнято на Константинопольському вселенському соборі 381 р., у відповідь на сумніви в Його божественності⁶⁶.

Стародавню людину інтригував шелест легкого вітерця, що гойдав листям та гладив обличчя; тривогу викликала грізна буря, що ламала товсті крони дерев і топила кораблі на морі; з нетерпінням очікувалося вітру, котрий гнав дощові хмари з благодатною для врожаю вологою, але ніс посуху й смерть південний пустельний вітер. Стародавні народи Сходу вважали, що вітер є віддихом землі та богів. У ньому прихована велика й таємнича сила, котру не здатний подолати жоден володар землі. Він є богом, якому належить віддавати пошану і прохати про його милосердя. Відповідно, давні шумери поклонялися богові Енлілю – Господу Вітряного Подиху.

Автори Старого Завіту, проживаючи в координатах такої картини світу, намагалися пристосувати до цієї культури віру в Єдиного Бога, зокрема в описах сотворення всього існуючого (Бут. 1, 2).

Господній Віддих (Вітер) містить у собі таку силу, що може впорядковувати та вдосконалювати світ (Бут. 1). То Він висушив води потоку і після грізної кари над людством знову впорядкував землю до стану попереднього (Бут. 8,1). То Він розвів води Червоного моря та висушив його дно, аби врятувати таким чином Ізраїль від грізної руки фараона (Вих. 14, 21; 15, 8. 10).

Дух Божий не є хаотичним атмосферним вітром, котрого напрям і

⁶⁶ВСЕМИРНАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ: 2004. *Христианство* : [справочное издание / гл. ред. М. В. Адамчик ; гл. науч. ред. В. В. Адамчик]. – Мн. : Современный литератор, 2004, s.631.

сила залежать від змін тиску повітря. Він віє там, де необхідно впорядкувати, врятувати, спасти, виправити те, що людська рука спотворила чи зіпсувала.

Отож, найважливішим символічним значенням у християнській символіці є те, що дух виражає Бога, котрий діє духовним способом. Християнська екзегетика в символічній номінації стверджує, що дух, який виражає свою силу діяння у світі, є Богом, є Духом особовим, для котрого важливе благо людини. Такий лінгво-релігієзнавчий аспект дослідження є своєрідним „вживанням в індивідуальний предмет споглядання, баченням його зсередини в його власній сутності“⁶⁷.

Під час Останньої вечері Ісус запевнював засмучених апостолів: „Я істину вам кажу: краще для вас, щоб Я пішов. Бо як Я не піду, то Утішитель не прийде до вас. Якщо ж піду, - пошлю Його до вас“ (Ів. 16, 7). А коли воскрес, наступного дня після шабату прийшов до тієї самої горниці, позбавив їхні серця тривоги й неспокою, а під кінець „Він дихнув і каже їм: прийміть Святого Духа“ (Ів. 20, 22). Христос „дихнув“ так само, як на початку сотворення світу Бог вдихнув життя у ніздрі першої людини, зіпленої з пороку земного (Бут. 2, 7). Таким жестом Спаситель дає виразно зрозуміти, що приводить до кінця нове створіння світу через свої смерть та воскресіння. Як у Старому Заповіті Дух Божий діяв у світі та приносив людям спасіння, так тепер той самий Святий Дух діє в закладеній Христом Церкві та веде до спасіння. Лука раз у раз нагадує в своїх Діяннях, що апостоли були вибрані Святим Духом (1, 2), а потім діяли і повчали за Його допомогою. Петро, котрого викликала на суд Висока Рада, промовляє до її членів „сповнений Святим Духом“ (4, 8); Степан, „сповнений віри і Святого Духа“ (6, 5), здійснював свою діяльність; той самий Дух керував святим Павлом (9, 17; 13, 9) одного разу не дозволив йому піти до Витанії (16, 7), або наприкінці його місійного служіння попереджав про переслідування та терпіння (20, 23; 21, 11).

Святий Дух символізує особливу силу Божу, котра супроводжувала спочатку служіння Ісуса, а потім і Його Церкви: „ви приймете силу, коли Святий Дух зійде на вас, і ви будете Моїми свідками в Єрусалимі, по всій

⁶⁷ БАХТИН М. М. 1994. *Работы 1920-х годов* / Михаил Михайлович Бахтин. – К. : Next, 1994, s. 21.

Юдеї та Самарії – і аж до краю землі!” (Ді. 1, 8).

У діапазоні семантичних символічних конотацій Святого Духа можемо виділити кілька символічних референційних вузлів:

- благословенна вода (вода життя; очищальна вода святого хрещення);
- вогняний язик;
- голуб любові.

Символ води товаришує читачеві Біблії від самого початку до її кінця, оскільки виступає і в перших і в останніх книгах Святого Письма, і в Псалмах, і в Мудрості, і в пророків. Це символізує важливу правду про те, що як людина не може жити без води, так вона не може існувати і без Бога. Христос промовив до паломників, які зібралися біля Храму на свято Наметів (Суккот): „Якщо хто спраглий, хай приходить до Мене і п’є. Хто вірить у Мене, як каже Писання, ріки живої води з нутра його потечуть. Це Він сказав про Духа, Якого мали одержати ті, котрі повірили в Нього. Але Духа ще не було, бо Ісус ще не був прославлений” (Ів. 7, 37-39). Ісус запевнив цими словами, що може задовільнити прагнення всіх, хто відкриється на Нього та Його слово. Він не мав на думці фізичну спраглисть і не пропонував звичайної води. Звертався до всіх людей, що прагнули вічного життя, дорогу до котрого колись закрити первородний гріх. Акваічна символіка Святого Духа має кілька значень: оживляє духовно людину та обдаровує новими силами; зміцнює в житті на землі та повчає скеровувати погляд до неба, звідки походить її спасіння. Вода символізує Святого Духа, котрий очищує людське серце та змінює його. Потреба ритуального занурення як символ очищення з гріхів так сильно була закорінена у свідомості кожного єврея, що апостоли, покликаючись на приклад самого Ісуса, прийняли обмивання водою як умову прийняття людини до церковної спільноти. Святий Іван у своїй Євангелії пригадує християнам розмову Ісуса з Нікодимом, який шукав глибшої правди та потребував особистого повчання. Ісус зауважив його прагнення до зміни життя і промовив: „коли хто не народиться від води й Духа, не може увійти до Божого Царства! Народжене від тіла є тіло, а народжене від Духа є дух. Не дивуйся з того, що Я сказав тобі: вам потрібно народитися згори” (Ів. 3, 5-7). В грецькому тексті Євангелії від Івана слова „вдруге” та „згори” подані однією лексемою „anôthen”. Тим, хто здійснює повторне

народження, є Святий Дух.

Описуючи подію П'ятдесятниці Лука характеризує не саму особу Святого Духа, котрий зійшов на апостолів, а зовнішні явища, що супроводжували цю подію: „Раптом з неба долинув шум, наче подув бурхливий вітер, і наповнив увесь дім, де вони сиділи. І з'явилися їм поділені язики, наче вогняні, й осіли на кожного з них“ (Ді. 2, 2-3). Вогонь та вітер виступають символами очищення та освячення, котрі dokonуються через Святого Духа.

Найпоширенішим символом Святого Духа є образ голуба, котрий зустрічаємо на численних зображеннях Пресвятої Трійці. У давній Церкві ювеліри виконували навіть ритуальний посуд із благородних металів у формі голуба, в котрих зберігали євхаристійний хліб й освячену олію, що виражало віру в їхнє перетворення та консекрацію під дією Святого Духа. Символ голуба представлений часто над амвонами (Святий Дух як джерело мудрості та правди); в сценах благовіщення Пресвятої Діви Марії, нагадуючи про те, що втілення Ісуса відбулося за справою Святого Духа; в іконографії зустрічається мотив письмен, які лежать на королівському троні, на поручнях котрого спочиває Святий Дух (символ натхнення біблійних книг Святим Духом); в агіографічних сюжетах автори в описах вибору святого єпископа пишуть про те, як несподівано на небі з'являється голуб, аби вказати на Господнє благословення певного пастиря. Генезою цього символу є промовиста сцена хрещення Ісуса Христа в Йордані, коли свідкам показується уся Пресвята Трійця: „Сталося ж, коли хрестився весь народ і коли Ісус, також хрестившись, молився, - розкрилися небеса, і Дух Святий у тілесному вигляді, як голуб, зійшов на Нього, і почувся голос із неба: Ти Мій Улюблений Син – у Тобі Моє уподобання“ (Лук. 3, 21-21). До сьогоденного дня екзегети й теологи не можуть дати вичерпної відповіді стосовно символу Святого Духа в образі голуба. Найчастіше намагаються пояснити його значення в контексті культури Сходу, де голуба вважали за святого птаха і за атрибут богині Іштар. У Сирії, наприклад, не можна було споживати білих голубів, а хто хоча б торкнувся їх, то вважався проклятий протягом цілого дня. Спостерігаючи за цими птахами, спостерігали їх риси, що були

прикладом і для людського життя: любов, простоту і лагідність. Сам Ісус ставить їх за взірець, коли говорить: „будьте невинні, як голуби“⁶⁸. Усі згадані символи виражають спосіб діяння Святого Духа серед людей.

У контексті структурного аналізу символіки Святого Духа основним підходом до інтерпретації множинності семантики виступала модель подвійного значення – буквального (історичного або тілесного) та духовного (іномовного чи переносного), який панував у середньовічній екзегетиці.⁶⁹

Смислопороджувальна цілісність тексту символічних номінацій Святого Духа, що характеризується іманентною діалектичною здатністю цього релігійного пракоцепту до змінності та зашифрованості різними кодувальними системами, реалізує власний смислотворчий потенціал у багаторівневій сакральній християнській структурі. Можемо стверджувати, що полісемантичність символіки Святого Духа має характер ґештальта, тобто „структури, елементи котрої не можуть існувати поза цілим або загальне значення якої не може бути виведене із значення її елементів і того, як вони об'єднуються один із одним“⁷⁰. Інтертекстуальні референції символічних денотацій Святого Духа активно репрезентовані у церковних таїнствах, обрядах, сакральному християнському мистецтві.

У християнській картині світу існують ряд інших мікрогруп символів, наділених потенціалом багатозначного інтерпретування.

Символіка простору в християнському дискурсі є однією з найважливіших символічних структур. Сакральний простір є важливою категорією релігійної свідомості, що „виражає релігійно-міфологічне уявлення про особливий стан або локус простору, який володіє властивістю святості“, „закладає просторові параметри релігійно-міфологічної картини світу“, „у взаємозв'язку зі священним часом формує священний хронотоп, у континуумі котрого міфологічна свідомість

⁶⁸ Mt 10, 16.

⁶⁹ РАСТЬЕ Ф. 2001. *Интерпретирующая семантика* / Ф. Растье ; [пер. с франц., примеч., предм.-имен. указ. А. Е. Бочкарёва]. – Нижний Новгород : «Деком», 2001, s. 179-182.

⁷⁰ ВСЕМИРНАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ : Христианство : [справочное издание / гл. ред. М. В. Адамчик ; гл. науч. ред. В. В. Адамчик]. – Мн. : Современный литератор, 2004, s. 29.

розташовує сакральні образи і розгортає священні події⁷¹.

Особливе значення займає розуміння символічних конотацій простору в моделях передавання та сприймання інформації, при чому не лише в координатах релігійної картини світу, але в широкому мегатексті культури, зокрема, християнської.

Акватична символіка належить до однієї з найважливіших символічних груп у структурі релігійної свідомості як „способі ставлення віруючого до світу, зв'язків із ним через систему поглядів і почуттів, смисл і значення яких становить віра в надприродне”⁷². Вода – це багатозначний символ, що присутній у кожній культурі й релігії, який промовляє поліфонічною мовою, розшифрування котрої важливе в релігійному світосприйнятті як особливому різновиді духовно-практичного освоєння світу.

Вода „символізує повну сукупність можливого, вона є *fons et origo* (джерело і початок), зосередження всіх потенцій буття”⁷³. Вона є основою життя рослин, еліксиром безсмертя; забезпечує довге життя, творчу силу, очищує, зцілює тощо. Ритуальне обмивання – наче друге народження, новий вихід із материнського лона.

Як космогонічний символ, вмістилище всіх зачатків, вода виступає і в якості чарівної та цілющої субстанції. Прототипом будь-якої води є „жива вода“, яку важко здобути. Її охороняють чудовиська, вона знаходиться у неприступних місцях, у володіннях демонів чи богів. Дістатися до її джерела можна лише через ряд посвячень та випробувань, як і в пошуках дерева життя. Ці два символи описані й в Апокаліпсисі: „І показав мені річку води життя, світлу, мов кришталь, що виходила від престолу Бога й Агнця. Посеред вулиці його і річки, по цей бік і по той бік – дерево життя, що приносить дванадцять плодів, на кожний місяць подає плід свій, і листки дерева – для оздоровлення народів”⁷⁴.

У людському плані занурення еквівалентне смерті, а в космічному –

⁷¹ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ РЕЛИГИЙ : под. ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М. : Академический проект ; Гаудеамус, 2008. – 1520 с.:ил. – (Summa), s. 1141.

⁷² Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002, s. 544-545.

⁷³ ЭЛИАДЕ М. 1999. *Избранные сочинения. Очерки сравнительного религиоведения*; [перев. с англ.] / М. Элиаде. – М. : Ладомир, 1999, s. 183.

⁷⁴ Zj 22, 1 – 2.

катастрофі, потопу, що періодично розчиняє світ у водах первісного океану. Руйнуючи будь-яку форму і скасовуючи будь-яке минуле, вода володіє здатністю очищення, відновлення і відродження. Занурюваний в неї „помирає“ і, встаючи із води, подібний до безгрішного немовляти, яке не має минулого, здатне сприйняти нове одкровення і почати нове життя. Пророк Єзекиїл писав: „Я окроплю вас чистою водою, і ви очиститесь; я вас очищу від усіх ваших гидот і від усіх ваших кумирів“⁷⁵. А пророкові Захарії було явлено в дусі, що „того дня буде відкрите джерело для дому Давида й для мешканців Єрусалиму, на змиття гріха й нечистоти“.⁷⁶

Міфологічний світогляд наділяє перші події існування світу особливою, „взірцевою“ роллю, наділеною силою сакральності. Акт креації виступає своєрідним коренем історії, тому всі пов'язані з ним символи характеризуються високою аксіологічною функцією. Найважливішим серед них виступає якраз вода, оскільки з неї народжується світ та всі істоти, що його населяють.

Глибинний зміст християнського акватичного символізму увиразнюється при розшифруванні крізь призму біблійного коду.

Вода – це символ всезагального зачаття і народження.

У стародавніх народів море з усіма його небезпеками викликало тривогу, страх перед карою за вчинені гріхи: „Витягни мене з болота, щоб я не загрузнув; коли б то я урятувався від тих, що мене ненавидять, і від вод глибоких! Водяна бистринь хай не затопить мене, глибінь хай мене не поглине, хай яма не затулить своєї пащі надо мною“⁷⁷ „Бездня кличе до безодні під гуркіт твоїх водоспадів; усі твої буруни й хвилі хлинули на мене“⁷⁸; „Води були б тоді нас затопили, потік пронісся б понад нами, бурхливі води б тоді пройшли над нашою душею. Благословен Господь, що нас не видав на здобич їм у зуби“⁷⁹; „Тому помолиться до тебе всяк побожний в час небезпеки. І під час повені вод великих – вони до нього не

⁷⁵ Ef 36, 25.

⁷⁶ ЭЛИАДЕ М. 1999. *Избранные сочинения. Очерки сравнительного религиоведения*; [перев. с англ.] / М. Элиаде. – М. : Ладомир, 1999, s. 183 – 208.

⁷⁷ Ž 69, 15-16.

⁷⁸ Ž 42, 8.

⁷⁹ Ž 124, 4-6.

досягнуть”⁸⁰; „Бог нам прибіжище і сила; у нещастях з’явився з дужою допомогою. Тим не злякаємося, хоч би й земля провалилась і гори захиталися серед моря”⁸¹; „Ти правиш гордим морем; коли розбурхаються його хвилі, ти їх гамуєш”⁸²; „Море – його, бо то він витворив його, і сушу його руки створили”⁸³.

Пророцтва Ісаї також використовують акватичний символізм як образ грізної кари: „За те, що цей народ нізащо вважає тихі Шілоах-води і тремтить перед Реціном та сином Ремалії, наśle Господь на нього могутні й великі води ріки; вона прибуде в усіх своїх руслах і виступить з усіх своїх берегів; вона заллє Юдею, затопить, пройде через неї і сягатиме по саму шию, а розпростерті її крила вкриють усю ширину землі твоєї, Еммануїле!”⁸⁴.

Позитивна характеристика акватичного символізму вбачає у воді джерело життя: „Бо Господь, Бог твій, хоче ввести тебе в гарний край, у край долин з водою, з джерелами та підземними водами, що б’ють по рівнинах та по горах” (Втор. 8, 7). Загалом, спрага символізує „фундаментальне прагнення людини, яке втамовує тільки Бог”⁸⁵.

Ісая порівнює символ води із репрезентацією благословення: „Якби ж то ти вважав на мої повеління! Щастя твоє було б, мов річка, а справедливість твоя – як хвилі в морі”⁸⁶.

Бог виступає володарем вод, символізм яких виражає Його благословення та милосердя як відповідь на вірність укладеному заповітові: „Не робіть собі кумирів, ні тесаних ідолів, ні стовпів не ставте собі, ні каменя з образами нехай не буде в вашій землі, щоб перед ними падати ниць; бо я – Господь, Бог ваш. Субот моїх пильнуйте і святиню мою шануйте; я – Господь. Коли ходитимете в моїх установах і пильнуватимете мої заповіді, і будете їх виконувати, то я насилатиму вам дощі о

⁸⁰ Ж 32, 6.

⁸¹ Ж 46, 2-3.

⁸² Ж 89, 10.

⁸³ Ж 95, 5.

⁸⁴ Із 8, 6-8.

⁸⁵ ДЮЛЕЙ М. 2010. *Християнські символи: Катехиза та Біблія (I-IV ст.)*; [пер. з фр. М. Горішньої] / М. Дюлей. – Львів : Свічадо, 2010, с. 99.

⁸⁶ Із 18.

відповідній порі, і земля даватиме свій урожай, і дерево, що в полі, приносить свої плоди“ (Лев. 26, 1-4).

Надмір або недостача води були карою для ізраїльського народу: „Я дав вам голі зуби по всіх містах ваших, безхліб'я по всіх селах ваших, та ви до мене не повернулися, - слово Господнє. Я стримав від вас дощ, як було ще три місяці до жнив; пускав його на одне місто, та не пускав на друге; один наділ дощем скроплювано, а другий, на який дощ не падав, висихав. І пленталися двоє-троє міст до одного міста, щоб води напиться, і не напивались; та ви до мене не повернулися, - слово Господнє“ (Ам. 4, 6-8). Правда, тут рішення Господа не наділені жорстокою арбітральністю, адже ініціатива і вибір належать людині.

Благословляюча семантика води увиразнюється на пустельних просторах, існування на котрих не можливе без оживляючої сили води: „Прийшли вони в Меру, та води з Мери не могли пити, бо гірка була; тим і прозвали те місце Мера. І нарікали люди на Мойсея, говоривши: „Що нам пити?“ А він заголосив до Господа; і вказав йому Господь дерево; вкинув він його у воду, і вода стала солодкою. Там дав він їм закон і суд, там випробував їх. І сказав: „Коли ти пильно слухатимешся голосу Господа, Бога твого, і чинитимеш те, що йому до вподоби, і вважатимеш на його накази, і дотримуватимешся всіх його установ, ані одної з тих недуг, що я навів був на Єгипет, не наведу на тебе: я бо Господь, твій цілитель“. Потім прийшли вони в Елім, де було дванадцять водних джерел і сімдесят пальм. І отаборилися там над водою“ (Вих. 15, 23-27).

Окрім відомого сюжету про видобування води зі скелі (Вих. 17, 4-6), наведемо поетичний приклад одного з псалмів із поетичною акватичною символічністю: „Ти заснував землю на її підвалинах – не захитається по віки вічні. Безоднею, немов одежею, покрив її, понад горами стали води. Перед погрозою твоєю вони втікали, перед голосом грому твого тремтіли. Звелися гори, зійшли долини до місця, що ти їм призначив. Поставив їм границю, якої не перейдуть, щоб знову покрити землю. Джерела посилаєш у ріки, які течуть проміж горами. Усю звірину, що в полі, вони напувають, дикі осли там гасять свою спрагу. Над ними кублиться небесне птаство, з-поміж гілляк дає свій голос. Ти напуваєш гори з твоїх горниць, земля насичується плодом діл твоїх. Вирощуєш траву для скоту, зела – на вжиток людям; щоб хліб із землі добували: вино, що серце людське

звеселяє, олію, щоб від неї ясніло обличчя, і хліб, що скріплює серце людське. Насичуються дерева Господні, кедри ліванські, що посадив їх⁸⁷.

У християнстві найглибший вимір символіка води набуває в таїнстві хрещення, де означає внутрішнє переродження через звільнення від гріха: „Бо коли кров волів і козлів та попіл телиці, як покропить нечистих, освячує, даючи їм чистоту тіла, то скільки більше кров Христа, - який Духом вічним приніс себе самого Богові непорочним, - очистить наше сумління від мертвих діл, на служіння Богові живому!”⁸⁸.

Апостол народів розуміє омовіння в хрестильній воді символ занурення в смерть і воскресіння, пасхальний перехід до нового життя в благодаті: „Чи ж ви не знаєте, що всі ми, що в Христа Ісуса охристилися, у смерть його христилися? Ми поховані з ним через хрещення на смерть, щоб, як Христос воскрес із мертвих славою Отця, і ми теж жили новим життям”⁸⁹; „Я бо через закон для закону вмер, щоб для Бога жити: я – розп’ятий з Христом. Живу вже не я, а живе Христос у мені. А що живу тепер у тілі, то живу вірою в Божого Сина, який полюбив мене й видав себе за мене”⁹⁰.

Із символом води в біблійній герменевтиці тісно пов'язаний семіозис одягу як художньо-образний спосіб для передачі внутрішнього стану людини. Роздумуючи над духовним станом народу, пророк Ісаї говорить: „Всі ми були, немов нечисті, немов забруднена одежа – вся наша справедливість”⁹¹. Святий Іван Богослов у Книзі Одкровення описує шлюб Христа і Його Нареченої – Церкви, одягненої у „вісон чистий, ясний”, що символізує „праведність святих”⁹².

Щорічно в стародавньому Ізраїлі відзначався великий День Очищення (Йом Кіпур). Цього дня, коли первосвященик проливав кров жертвовної тварини, всі гріхи, вчинені людьми впродовж року, прощалися. Так святилище і скинія зборів очищалися „від нечистот синів Ізраїля” (Лев. 16, 19). У книзі Вихід також описується, як Мойсей вилив кров тварини на

⁸⁷ Ž 104, 5 – 16.

⁸⁸ Žid 9, 13 – 14.

⁸⁹ Rim 6, 3 – 4.

⁹⁰ Gal 2, 19 – 20.

⁹¹ Iz 64, 5.

⁹² Zj 19, 7 – 8.

жертovníк і кров'ю, що залишилася, окропив ізраїльтян, підтверджуючи таким чином їхній Завіт із Богом (Див. : Вих. 24, 5-8), Завіт вірності і любові. Цей Завіт став нерозривним взаємним зобов'язанням, скріпленим у момент „одягання“ ізраїльтян у кров жертвоної тварини.

Пророк Ісаї пише: „Я веселюся в Господі, душа моя радіє в моїм Бозі, бо Він зодягнув мене в шати спасіння, окрив мене плащем справедливості, немов той молодий, що себе вінцем прикрашає, неначе молода, що дорогоцінностями себе оздоблює“⁹³.

У християнській теології існує поняття „одягтися в шати спасіння Христа“. Передусім мається на увазі, що під час таїнства хрещення кожна людина „одягається“ у Христа. Апостол Павло пише: „Всі бо ви, що у Христа хрестилися, у Христа одягнулися“⁹⁴. В ранній церкві існувала традиція, коли ті, хто хрестився, нагими занурювалися у води хрещення, а при виході надягали біле вбрання як символ „одягання у Христа“. У латинському обряді Католицької церкви і сьогодні під час хрещення священник дає новоохрещеним білу тканину.

Тема одягання в шати спасіння, тобто в Ісуса Христа, неодноразово повторюється у Новому Завіті. В Посланні до Ефесян, наприклад, ідеться про необхідність „позбутися <...> старої людини, яку розтівають звабливі пристрасті <...> й одягнутись у нову людину, створену на подібність Божу, у справедливості й у святості правди“⁹⁵. У Книзі Одкровення Ісус Христос застерігає своїх перших послідовників: „Раджу тобі купити від мене золото очищене огнем, щоб ти збагатів, і одягу білу, щоб зодягнувся, і не видно було сором наготи твоєї“⁹⁶.

Г. Ноувен, говорячи про преображення особистості, пише: „Бути віруючим означає бути одягненим у Христа. <...> Це набагато більше, ніж носити плащ, що прикриває наше убожество. Це означає повне перетворення, що дозволяє нам говорити разом зі святим Павлом: „Я розп'ятий з Христом. Живу вже не я, а живе Христос у мені“⁹⁷. Ми є живим Христом у світі. Христом – Богом, Який втілювався, Який продовжує

⁹³ Iz 61, 10.

⁹⁴ Gal 3, 27.

⁹⁵ Ef 4, 22 – 24.

⁹⁶ Zj 3, 18.

⁹⁷ Gal 2, 20.

відкривати Себе в нашому тілі. Так, істинне спасіння – це ставати Христом⁹⁸.

У релігійному комунікативному процесі пізнання світу сакральна символіка у формі відповідних тематичних структур та при допомозі використання релігійно-семантичних концептів вибудовує-відтворює повний образ універсуму культури, розшифровуючи архетипно-психологічні й концептуально-філософські топоси причетності до сасгит. Релігійний символізм завдяки містично-сакральним і раціонально-теологічним моделям передавання концептуальної інформації формує автентичну християнську ідентичність у широкій культурній дискурсивності.

Увиразненням здатності до структурування та полегшення інтерпретаційних завдань є згрупування та аналіз відповідних груп християнської сакральної символіки.

Домінантними конотаціями акватичного символізму виступають такі: зосередження потенціалу різноманітних проявів життя, зокрема зачаття й народження; сили первісного неструктурованого хаосу; грізну кару Господа, детерміновану людською гріховністю; образ благословення й милосердя, мудрості й проминальності. Кульмінації християнський символізм води набуває в матеріальній формі таїнства хрещення, де означає внутрішнє переродження для буття, позбавленого від гріха. Вода виступає одним із основоположних символів християнської картини світу, виражає своєрідний діалогічний спосіб передавання інформації, як на рівні теологічної доктрини, так і мистецько-образного сприйняття.

На прикладі окремих християнських макросимволів, зокрема символіки Святого Духа і води, зроблено спробу виявити закономірності інтерпретаційних можливостей сакрально-символічних структур при врахуванні їхньої традиційної онтологічної концептуальності та потенційної інтертекстуальної „відкритості“.

Дослідження інтерпретаційних методів і семантичного потенціалу християнської символіки дозволяє виявити повноту поліфонічних форм, що зумовлює множинність варіантів дешифрування релігійної картини

⁹⁸ Преображение личности, приоритетов, молитвы - [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://slovosnami.narod.ru>

світу. Проблему інтерпретації сакральних текстів варто вирішувати в комплексному підході із врахуванням не лише традиційних парадигм екзегетичного тлумачення, але й контексту, прагматичного оточення та інтенційно-світоглядних установок інтерпретатора. Тому у визначенні стратегій інтерпретації християнських символічних структур слід враховувати етимологію концептів, креативно-динамічний потенціал, додаткові смислові напашарування, причинно-наслідкові зв'язки, хронотопні особливості, аксіологічну систему відповідних культурних традицій.

Із наведених та проаналізованих прикладів системних груп символів можемо зробити висновок, що важливу роль у них відіграє не тільки їхнє семантичне наповнення, але й контекстуальне семіотично-смислове оточення, що відіграє помітну роль у створенні символічних ансамблів, в яких символи впливають один на одного, перетинаються, взаємодіють.

Вважаємо, що інтерпретаційні процедури сакрального символізму, розкриваючи змістове наповнення відповідних форм, підтверджують правомірність символічного досвіду як когнітивного у загальній релігійній картині світу. У сакрально-символічних структурах їхня сутність визначається не окремими елементами, а способом їхнього поєднання – цілісною композицією, що займає чільне місце в загальній релігійній картині світу.

Список бібліографічних посилань

- БАХТИН М. М. 1994. *Работы 1920-х годов* / Михаил Михайлович Бахтин. – К. : Next, 1994.
- БОЛДЫРЕВ Н. Н. 2000. *Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии* / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовского университета, 2000.
- ВСЕМИРНАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ : *Христианство* : [справочное издание / гл. ред. М. В. Адамчик ; гл. науч. ред. В. В. Адамчик]. – Мн. : Современный литератор, 2004.
- ГАДАМЕР Г.-Г. 1991. *Актуальность прекрасного* / Пер. с нем. / Г.-Г. Гадамер. – М. : Искусство, 1991. – 367 с. – (Серия „История эстетики в памятниках и документах“).

- ДЮЛЕЙ М. ХРИСТИЯНСЬКІ СИМВОЛИ : 2004. *Катехиза та Біблія (I-IV ст.)* ; [пер. з фр. М. Горішньої] / М. Дюлей. – Львів : Свічадо, 2010.
- ЕКО У. РОЛЬ ЧИТАЧА. 2004. *Дослідження з семіотики текстів* / У. Еко ; [пер. з англ. М. Гірняк]. – Львів : Літопис, 2004.
- ЭЛИАДЕ М. 1999. *Избранные сочинения. Очерки сравнительного религиоведения* ; [перев. с англ.] / М. Элиаде. – М. : Ладомир, 1999.
- ЭНЦИКЛОПЕДИЯ РЕЛИГИЙ : 2008. под. ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М. : Академический проект ; Гаудеамус, 2008. – 1520 с.:ил. – (Summa).
- ЛОТМАН Ю. М. 1997. *О русской литературе* / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург : „Искусство-СПБ“, 1997.
- ПОТЕБНЯ А. А. 1905. *Из записок о теории словесности: Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэтическое и мифическое. Приложения* / А. А. Потебня. – Харьков, 1905.
- Преображение личности, приоритетов, молитвы* - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://slovosnami.narod.ru>
- ПЬЕГЕ-ГРО Н. 2008. *Введение в теорию интертекстуальности* / Н. Пьеге-Гро ; [пер. с. франц. Г. К. Косикова, В. Ю. Лукасик, Б. П. Нарумова ; примеч., общ. ред. и вст. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
- РАСТЬЕ Ф. 2001. *Интерпретирующая семантика* / Ф. Растье ; [пер. с. франц., примеч., предм.-имен. указ. А. Е. Бочкарёва]. – Нижний Новгород : „Деком“, 2001. – 368 с.
- Святе Письмо Старого та Нового Завіту*. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. – United Bible Societies, 1991. – 1494 с.
- Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
- MICKIEWICZ, F. 1998. *Znaki Ducha Świętego* / Franciszek Mickiewicz SAC, ks. – Ząbki : Apostolicum, 1998.

SYSTEM CONNECTIONS OF THE CHRISTIAN SYMBOLICS

Ivan B. OSTASHCHUK, Doctor of Philosophy Science, Professor of the Chair of Religious Studies, Theology and Culturology, Vasyl Stefanyk Prycarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) Україна, вул. Шевченка, 57
м. Івано-Франківськ 76018

Abstract

The contribution analyzes methodological paradigm of religious groups of symbols, which included structural, hermeneutic and semiotic methods of reveal the communicative and pragmatic aspects of semantic potential of Christian religious symbolics. Considered symbolic component in terms of language discourse of religion that structured in a conceptual hierarchy agreed text construction, particularly in intertextual and communication model reflecting qualification and axiological sphere of religious and sacred knowledge and artistic interpretation of reality. Analyzed separate groups of Christian sacred symbols, including the Holy Spirit and water, which are included in the overall picture of Christian symbolism as a system of established concepts.

Keywords

Religious symbolics, religious symbolism, religious symbol, system of symbols, interpretation.